

JURIJ DRUŽNIKOV A TI DRUŽÍ: NOVĚ O LITERATUŘE RUSKÉ EMIGRACE

Jurij Družnikow i emigracja rosyjska. Pod redakcją Lucjana Suchanka. Polska Akademia Umiejętności, Prace komisji kultury Słowian, tom IX. Kraków 2013. ISSN 1731-6715.

Polská série prací Komise kultury Slovanů je v evropské slavistice jednou z nejrespektovanějších. Těší mě, že se na její tvorbě mohou podílet jako člen její vědecké rady spolu s dalšími slavisty z Polska a jiných zemí. Tento svazek vznikl organicky z tvorby ředitele filologického oddělení Polské akademie věd a tvůrce koncepce emigrantologie Lucjana Suchanka, jenž ke spolupráci pozval řadu spolupracovníků, kteří se zabývají přímo tvorbou Jurije Družnikova nebo ruskou literární emigrací jako takovou.

V knize analyzující jazykovou a estetickou povahu ruských textů jsem se díla J. Družnikova kdysi dotkl.¹ Konec 20. století a počátek století následujícího znamená totiž v ruské literární vědě a kritice návrat tzv. vědecké biografie. Reprezentativním příkladem jsou právě knihy Jurije Družnikova.² Ze vztahů, které si ruský spisovatel-exulant vybudoval s krajskou knihovnou v Uljanovsku, vzešla publikace, která čtenáře seznamuje s životem a dílem tohoto významného autora, jehož sláva byla a do značné míry ještě je spíše zahraniční (americká, polská) než ruská: zde se teprve dostává do širšího povědomí. Jurij Iljič Družnikov (1933–2008) patří ke generaci, která vychází ze starých ruských tradic - nikoli nadarmo je Družnikovova bibliografie uvedena jeho citátem, v němž vyjadřuje víru ve věčnost ruského čtenářství navzdory tlaku masmédií. Za v podstatě politický prohrěšek na střední škole mu byla odepřena vysoká škola v Moskvě, a proto na počátku 50. let minulého století studoval Filologickou fakultu v Rize a hrál v místním Ruském akademickém divadle. Orientace na žurnalistiku, literaturu faktu a dětské písemnictví ho sblížila s řadou spisovatelů, kteří se pak stali jeho dlouholetými podporovateli (mj. V. Katajev, S. Maršak, K. Čukovskij, L. Kassil). Také jeho literární start byl spojen s dětskou literaturou, kam vstoupil na počátku 70. let (Что такое не везет, Скучать запрещается, Спрашивайте, мальчики aj.). S touto aktivitou je také spjata jeho účinkování v rozhlase, na besedách se čtenáři apod. S někte-

¹ Gazda, J. – Pospíšil, I.: *Proměny jazyka a literatury v současných ruských textech.* Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Masarykova univerzita, Brno 2007. ISBN 978-80-210-4426-5, ISSN 1211-3034.

² Дružников, Ю.: *Книги и судьба. Рекомендательный библиографический указатель.* Ульяновская областная библиотека для детей и юношества. Библиографический отдел. Ульяновск 2002. Юрий Дružников: *Узник России. По следам неизвестного Пушкина.* Роман-исследование. Трилогия. „Голос-Пресс“, Москва 2003.

rými knihami však začal mít potíže – byly cenzurou zmrzačeny k nepoznání (Подожди до шестнадцати, 1976), jiné zničeny (Каникулы по-человечески, 1974). Roku 1977 byl Družnikov tajně vyloučen ze Svazu spisovatelů SSSR za jiné smýšlení (инакомыслие), podporu disidentů a vydávání v samizdatu; zatímco například V. Vojnovič, G. Vladimov nebo L. Kopelev odjíždějí s povolením do zahraničí Družnikovovi toto povolení nevydali: jeho knihy jsou zakázány a odstraněny z knihoven; píše pro samizdat i tamizdat, ve svém bytě pořádá v 80. letech tiskové konference na podporu A. Sacharova, před uvězněním ho zachraňuje členství v mezinárodním PEN klubu. Na zásah senátorů USA mu Gorbačov umožňuje nedobrovolnou emigraci v plném proudu údajně svobodomyšlné perestrojky roku 1987. V USA, kde se usadil, přednáší creative writing v Texasu, vydává knihy a má pořady v rozhlase; nyní je univerzitním profesorem v Kalifornii.

Jádrum jeho díla je kombinace beletrie a literatury faktu (rus. roman-issledovanie, tj. badatelský román – zde ovšem Družnikov není zdaleka originální; jeho předchůdcem byl například dostojevskolog Boris Bursov), kterou uplatnil již ve víceméně beletristickém díle o peripetiiích sovětského novinářství Andělé na špičce jehly (Angely na končike igly, red. 1979, 1989 vyšel v New Yorku, 1991 v Moskvě). Ještě více rozruchu způsobilo jeho dokumentární dílo o sovětském udavači vlastního otce Pavlíku Morozovovi, hrdinovi sovětské mládeže s členským číslem pionýrské legitimace 001, jehož pomník byl v Moskvě odstraněn až roku 1991, Udavač 001 neboli Nanebevstoupení Pavlíka Morozova (Donoščík 001, ili Voznesenije Pavlika Morozova, v Rusku vyd. 1995). Největší hodnotu má však patrně až jeho Vězeň Ruska (Uznik Rossii, v USA první dva díly vyšly 1992–1993, v Rusku 1993, 1997), kde jako emigrant pohlédl na Puškinův život a dílo očima jeho tajného přání: útěku z Ruska do zahraničí.

Družnikovova metoda badatelského románu může být pokládána za zvláštní případ vědeckého zkoumání, do něhož autor včlenil pečlivé studium dobových souvislostí, faktografie, korespondence apod. Jeho americký pobyt mu přitom umožnil pohlédnout podrobněji i na rusko-americké vztahy, na zasuté americké aktivity děkabristů a na velmocenskou úlohu Ruska. V toto souvislosti vyslovuji zásadní výhrady k jeho neúplnému pohledu na dílo ruského konzula ve Philadelphii P. Svinina a k jednostranné a povrchní interpretaci Puškinovy recenze na Paměti Johna Tannera. Hyperbolizace jednoho hlediska, tj. ideé fixe, údajná Puškinova utkvělá představa o legálním či nelegálním odchodu do zahraničí umožnila podívat se na známé i méně známé skutečnosti básníkova života zcela jinak: nelze pominout, že autobiografická projekce tu mohla být a patrně i byla nosným momentem, tj. Družnikovova vlastní lidská situace čekatela na povolení k výjezdu.

Trilogie začíná Puškinovým tzv. jižním vyhnanstvím, vlastně přeložením v rámci aktivit ministerstva zahraničí, kde Puškin pracoval. Puškinovo trauma

se odvíjí od nepovolení vycestovat, zatímco jeho přátelé běžně cestovali po Evropě (příčinou byly asi Puškinovy jedovaté politické epigramy): zde se autor podrobně zabývá Puškinovým pobytem v Moldávii, jeho záměry využít řeckého povstání a rusko-turecké války k útěku i pokusem o útěk po moři, který ztroskotal souhrou okolností i záměry dvou žen, v jejichž milostných objetích se v Oděse ocitl. Zcela volně otvírá autor před čtenářem zákruty Puškinova milostného života, jeho sexuální nenasytlost ale také tragiku jeho milostného života a jeho vztahy k moci, v nichž básník nevypadá zdaleka tak nevinně, jak se dříve zdálo, spíše jako bezcharakterní sluha. Celý Puškinův život a podstatné části jeho díla, které tu jsou pečlivě analyzovány jako kryptogramy jeho tajných záměrů, je pak viděn jako účelový soubor pokusů o opuštění hranic Ruské říše, kde se básník cítil jako vězeň (uznik).

Při obecném znání, které tento typ bádání vyvolává, nelze však pominout ani jeho nedostatky a bílá místa. Esejistická forma bádání dává autorovi určitou volnost ve výběru literatury primární i sekundární: někdy objevuje objevené, například tam, kde nezná starší zahraniční literaturu: to se stalo mimo jiné v případě rusko-amerických vztahů, o nichž zasvěceně a pečlivě psal Dieter Boden již v roce 1968.³

Badatelé se v přítomném sborníku zabývají různými aspekty Družnikovova díla. Klíčové místo tu má samozřejmě editor Lucjan Suchanek. Na počátku v příspěvku *Můj Družnikow* rekapituluje svůj vztah k tomuto autorovi: jsou tu recenze, studie, kniha, družnikovská čtení, konference na téma Družnikov i korespondence s autorem. Následuje pak jeho rusky psaná studie *Дружников – в поисках человека*. Katarzyna Duda hledá v Družnikovově díle nadčasové hodnoty (*Вневременные ценности в творчестве Юрия Дружникова*), Jevgenij Jermolin píše o transavantgardě jako literárním mainstreamu, myslím však, že poněkud hyperbolizovaně, Martyna Kowalska o mýtech a mytologii v tvorbě J. Družnikova, Lola Zvonarevová zase o „myšlence rodiny“ (мысль семейная) v próze J. Družnikova, postavou sovětského novináře v Družnikovově románu *Andělé na špičce jehly* (Ангелы на кончике иглы) se zabývá Jevgenij Širšov. O cenzuře v Družnikovově *Mém prvním čtenáři* píše opět Lucjan Suchanek. Grigorij Pevcov nápaditě srovnává Merežkovského (Вечные спутники) a Ruské mýty (Русские мифы) Jurije Družnikova. Katarzyna Duda se vrací k V. Maximovovi, Hanna Kowalska-Stus k Lvu Kopelevovi, další autoři píšou o různých aspektech ruské emigrace a její literatury, včetně puškinologie, což s Družnikovem úzce souvisí.

Svazek o Družnikovovi je nejen o něm: ukazuje se, že literatura ruské emigrace 70.–80. let 20. století přinášela nejen ideje tvůrčí svobody a kritické mapo-

³ Boden, D.: *Das Amerikabild im russischen Schrifttum bis zum Ende des 19. Jahrhundert*. Cram, de Gruyter, Hamburg 1968.

vání sovětského systému, ale také se kompetentně a ovšem vzhledem k tehdejší oficiální vědě provokativně vyjadřovala ke klíčovým otázkám vědy, včetně vědy literární. Další práce zmíněné komise Polské akademie věd budeme očekávat s nadějí.

Ivo Pospíšil

O TEORII RUSKÉ LITERATURY V KONEXTU

Ivo Pospíšil: *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta, č. 413. Brno: Munipress, 2013. 271 stran. ISBN 978-80-210-6216-0.

Kniha Iva Pospíšila *K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*, jež byla nedávno vydána nakladatelstvím Masarykovy univerzity, je výsledkem dlouhodobých výzkumů a úvah autora o ruské literatuře v kontextu světové kultury a slovanských i mezinárodních souvislostí, na které se autor dívá nejen prizmatem obecné literární teorii a historii, ale také z pohledu takových speciálních oblastí, jakými jsou například areálová studia, komparatistika či genologie.

Tato do hloubky promyšlená práce je současně živou vědeckou inspirací, která mnohostranně představuje široký záběr aktuálních literárněvědných otázek, problémů a tendencí, spojených nejen s ruským kontextem, ale i s kontextem obecně slovanským. Jedná se o obdivuhodnou práci i v tom ohledu, že se v tak kompaktní publikaci (rozsah 272 stran) profesoru Pospíšilovi podařilo na jednom místě se dotknout, rozebrat a shrnout tolik zásadních a dlouhodobě diskutovaných témat z oblasti literární teorii, historii a kritiky, slovanské filologie, genologie a teorie areálových studií v tak širokém chronologickém rámci (od starověké literatury po literaturu současnou) a na tak velkém prostoru (od literatury ruské, přes literaturu českou a slovanskou, až po literaturu světovou, zejména pak ve spojení s pojmy Mitteleuropa a Ostmitteleuropa) a zapojit (ať už polemicky či dialogicky) do svých úvah tak široké spektrum významných jmen literárních vědců, filozofů a spisovatelů (s mnoha z nich se autor setkal osobně), což přirozeně dodává výkladu osobitějšího a hlubšího rázu. Autor odkazuje na výzkumy slovanských a neslovanských vědců (D. S. Lichačov, E. Keenan, A. Mazon, R. Jakobson, J. Dobrovský, F. Wollman, D. Ďurišin, M. Bachtin, T. G. Masaryk, Z. Mathauser, I. Dorovský, M. Murko, J. Levý, R. Wellek, R. Milner-Gulland, W. Gareth Jones, R. Freeborn, E. Chances, A. Latyninová, M. Kopecký, A. Vrzal, J. Jirásek, J. Durych, Z. Kalista, B. Horyna, A. Eliáš aj.), analyzuje jejich práce a myšlenky, přiklání se k jejich názorům, nebo naopak s nimi polemizuje, což čtenáři odhaluje nové perspektivy a nové netriviální úhly pohledů na občas již klasické otázky. Tím spíše dílo